

Перший чеський православний храм на Волині

Від минулого до сьогодні

У XVII столітті в с. Гільча була побудована невелика православна церква, яка за часів унії була уніатською, а потім католицькою каплицею. У 70-х роках XIX століття вона перейшла у відання чехів, які купили маєток Гульча у поміщиці Корнелії Омєцинської. Церква була розташована на південь від села (містечка десь з 1775 і до кінця 70-х років XIX століття) Гульча, поблизу дерев'яного палацу, від якого не лишилося нічого, окрім залишків фундаментів та напівзасипаних підземних ходів, якими їх застали чехи, про що вони написали у хроніці села Гільча Чеська. Чехи відправляли тут богослужіння чесько-братацької церкви. Священником був у них Франтішек Кашпар, який закінчив католицьку семінарію в Чехії, але через суперечки з римо-католицьким духовенством десь у 1873 чи 1874 році переїхав на Волинь, де приєднався до ще двох чеських священнослужителів - Грдлічки з Квасилова та Саски з Глинська, утворивши гуситський осередок чесько-гуситської церкви, представники якої в Австро-Угорщині зазнавали переслідувань. Ідейним провідником цієї церкви вважають одного з перших реформаторів і критиків католицизму Яна Гуса. Пред-

Наймасовіше приєднання (за термінологією метричних книг) чехів до православ'я відбулося у 1888-1889 роках. Уперше це відбулося в Дубно у присутності губернатора Волині та великого зібрання православного духовенства на чолі з архієпископом Волинським Палладієм. Він же у Житомирському кафедральному соборі висвячував на православного священника колишнього чесько-братацького духівника Іоана Іосиповича Саску, а згодом приїздив до Квасилова, коли до православ'я приєдналась значна частина чехів, які там проживали.

Гільчанські чехи прийшли обряд приєднання до православ'я, що полягав у загальній сповіді, літургії, причасті та миропомазанні, у Свято-Михайлівській церкві волосного села Здовбиця. Настоятелем цього храму був протоієрей Калліст Метельський. Гільчанський чеський священник Франтішек Кашпар після хрещення прийняв ім'я Володимир, а його дружина Тереза - ім'я Ольга.

За інформацією у ВЕВ, церква ця, хоч і старенька, але ще досить міцна, збудована на хорошому місці хрестоподібно та обсаджена деревами. Іконостас та доволі гарний запрестольний кіот для неї пожертвувала

Прийняття православ'я чехами с. Гільча Чеська, 1888 рік.

ливо та являє свою милість у таїнствах. Храм Божий - це училище благочестивості й моралі, куди приходять і старий, і молодий, і багатий, і бідний. Тут з церковних піснеспівів, читання св. Євангелія та молитов ви навчаєтесь істинам віри православної, віри предків наших св. слов'янських першонавчителів Кирила та Мефодія. Багато чому ви можете навчитися в церкві, слухаючи слово Боже, але для цього потрібне не тільки просте слухання слова Божого, а й бажання з'ясувати для себе те чи інше священнодійство, ту чи іншу церковну службу, по-

житті. Наприкінці молебню проказав чеською повчання і колишній чеський священник Саска. Він говорив про те, що чехи повинні дбати про облаштування не тільки церкви матеріальної, а й, передусім, церкви духовної та, між іншим, дав пояснення щодо облаштування православного храму. Багатьох присутніх чехів до сліз розчули рідна чеська, почута від п. Саски.

Після молебню, коли люд став розходитися, одна чешка звернулася до о. протоієрея Метельського, який виходив з церкви, приблизно такими словами: «Від імені

У різні роки настоятелями цього чеського православного храму у Гільчі були Гервасій Глинський; Володимир (Франтішек) Кашпар; Григорій Стефанович, якого дуже любили та поважали чехи і після призначення його настоятелем Свято-Миколаївської церкви села Гільча Українська в 1911 році всю дорогу, а це близько 1,5 км, проводжали його з оркестром; Олексій Ванек; Антон Заїц, який, закінчивши Житомирську духовну семінарію, одружився з українкаю з Острога, прослужив певний час там же, а після призначення в 1920 році насто-

упізнали та радо вітали кілька тамтешніх жителяк поважного віку, на жаль, нікого зі своїх колишніх однокласників він уже не застав - хтось загинув наприкінці 1940-х років, когось репресували.

Оглянувши чеський цвинтар, де поховані його дід, прадід та інші родичі, Борис Заїц запропонував і організував фінансову підтримку для виготовлення символічного триметрового дубового стовпа на чеському цвинтарі, оскільки вандалізм докотився й до сільських кладовищ і вандалі поперекідали кам'яні надгробки, зрізали металеві ковані огорожі і здали їх на метал таким же співучасником злочину - закупівельником металобрухту. Роботи з виготовлення та встановлення дубового хреста виконав мешканець села Урвенна Панаас Місько.

Після реєміграції чехів на історичну батьківщину церкву Св. Кирила та Мефодія села Гільча Чеська для богослужінь практично не використовували, за винятком свята Кирила та Мефодія 24 травня. Тепер щороку цього дня, лишень на місці колишньої церкви, біля її вівтаря, зверху богослужіння настоятелі Свято-Миколаївської церкви колись села Гільча Українська. А вже в 1970 році, за вказівкою комуністичної влади, місцеві

ставники чесько-братської школи ще з XVI століття не визнавали Папу главою християнської церкви, започаткували богослужіння чеською, відкрили сповідання і в обрядах опиралися на чесько-братську спадщину. Тобто на вчення Петра Хельчицького, на основі якого виникла, заснована у 1457 році, чесько-братська спільнота. Варто зауважити, що більшість чехів, які переїхали до Російської імперії, були католиками, лише незначна частина з них, ті, хто переселився з околиць польського Зелова, були лютеранами, реформованими та не реформованими євангелістами, або баптистами, як їх записували у церковних метричних книгах.

Згідно з інформацією, поданою на стор. 1262 у «Волинських єпархиальних ведомостях» (ВЕВ) від 1888 року, чехи звершували у згаданій вище церкві села Гільча чесько-братські богослужіння, отож з часом храм цей всередині набув вигляду протестантської кірхи. Після закриття чеських приходів на Волині цю каплицю теж закрили, а в 1888 році, після переходу значної частини чеських переселенців у православ'я, відкрили вже як православну церкву Кирила та Мефодія для чехів села Гільча і чеського православного люду з довколишніх сіл як-от Залісся, Глупанин, Миротин, Завидів, Гринівщина, Лідава, а також зі значно віддаленіших Мізоча, Здолбунова, Квасилова, Михайлівки, Ново-Красва, Антонівки, Борщівки і навіть Бендер, Києва, Козятина та ін.

Почаївська Успенська лавра. Церковний посуд та облачення на загальну суму 200 руб. придбані були на прохання завідуючого чеськими релігійними справами на Волині протоієрея Калліста Метельського за кошти духовного відомства. Придбання трьох дзвонів та встановлення їх на стовпі під навісом, за відсутності дзвіниці, а також перевезення і встановлення іконостасу, приведення храму в достойний вигляд узяли на себе чехи.

Шостого листопада 1888 року відбулося освячення храму. Протоієрей Метельський у співслужінні з місцевим приходським священником села Гільча та ще трьома священниками, які прибули спеціально для цієї урочистості, рушили Хресною ходою з приходської Свято-Миколаївської церкви села Гільча Українська до чеської церкви. Парафіан обох храмів зібралося чимало. Після освячення церкви в ім'я Святих першонавчителів слов'янських Кирила та Мефодія, протоієрей Метельський виголосив промову, в якій висловив свою радість та подяку Господу за те, що нарешті православні чехи села Гільча Чеська мають свій храм, поки що старий та бідний, але з часом, зауважив отець, дасть Бог, матимуть вони і краший. «Тепер, любі брати наші, - продовжував о. Калліст Метельський, - залишається вам відвідати цей храм та помолитися в ньому. Кожен з вас зобов'язаний і вдома помолитися, оскільки Бог є присутнім в кожному місці, але в храмі Божому Він присутній особ-

ливо церковну службу, постійно вникаючи в зміст Святого Писання та церковних піснеспівів. Не виводьте своїх власних тлумачень, які можуть бути дуже неправильними, звертайтеся у таких випадках до пастиря церкви, ведіть бесіду про ті чи інші церковні піснеспіви, читання та служби, і ви завжди отримаєте правильну відповідь чи настанову».

Завершивши промову, о. протоієрей Метельський повідомив чехам, що у православних приходських церквах зазвичай вибирають серед своїх парафіан найповажніших, так званих братчиків та сестричок, жінок, які опікуються свічками та при богослужіннях, під час читання Євангелія, співу херувимської пісні та т. п. стоять із запаленими свічками. «Таке братство серед вас, - продовжував о. Метельський, - як нових чад православної церкви ще не може бути організоване зараз, оскільки серед вас нема старших і молодших, і тому всі стоятимете під час літургії із запаленими свічками - ознакою вашої духовної чистоти». Так званих братських свічок ще не було, і тому отець запропонував чехам свічки за власний кошт, які і горіли під час літургії.

Після освячення храму та слова о. Метельського було здійснено приєднання до православ'я шістьох чехів, затим звершено урочисту літургію. Під час запричасника місцевий приходський священник о. Гервасій Глинзаний і вдома помолитися, оскільки Бог є присутнім в кожному місці, але в храмі Божому Він присутній особ-

ливо своїми словами. «Від мені всіх нас прийміть нашу сердечну подяку за Ваші працю та турботу про нас. Ми не можемо передати словами тієї вдячності, якою переповнені наші серця, вдячності Вам за діяльність для нашої користі. Вам, добрий наш о. протоієрею, ми зобов'язані тим, що ми православні, Вашими ж турботами і церкву нашу уряд дозволив відкрити. Дякуємо і просимо не залишати нас, проведіть нас по-можливості частіше, будьте нашим отцем і наставником». Протоієрей подякував жінці та просив передати вдячність усім, хто уповноважив її промовити ці кілька слів, пообіцяв і надалі трудитися заради людей, допоки Бог своєю милістю укріплюватиме його сили.

Після літургії у будинку чеха п. Еліаша, власника чавунно-ливарного заводу, влаштували обід, куди запросили колишнього директора варшавської прогінназії д. с. с. Солнцева, острозького повітового урядника, ставного пристава, все духовенство, найповажніших чехів та багатьох інших осіб. Під час обіду було виголошено багато тостів, зокрема за здоров'я високопреосвященного Палладія, архієпископа Волинського, за здоров'я о. протоієрея Метельського, за процвітання православної церкви та за єднання слов'ян.

Таким чином у селі Гільча почав діяти перший у царській Росії православний чеський храм, який мав послужити добрим началом для заснування православних чеських храмів і в інших місцях, де мешкають чехи.

Значення в 1920 році Кирила та Мефодія в Гільчі Чеській перебрався в Гайок, присілок Гільчі Чеської, де мешкав його батько Антон Заїц та молодші брати - Олександр і Федір (Теодор) Заїці. Він дуже приязно ставився до українського населення навколишніх сіл, в метричних книгах відмічено збільшення кількості записів про акти хрещення, одруження та поховання українців, не враховуючи змішаних шлюбів. Його молодший син, Борис, після закінчення семирічки в Гільчі Чеській, продовжив навчання у Здолбунівській школі, де підтримував дружні стосунки з однокласниками-українцями - учасниками національно-визвольних змагань. Його батько, священник Антон Заїц, на прохання повстанців вночі освячував «фігури», які ті встановлювали на роздоріжжях наперекір радянській владі. За співпрацю з повстанцями священника Антоніна Заїца репресували. Тривалий час (понад 30 років) псаломщиком церкви Св. Кирила та Мефодія був мешканець села Гільча Українська Матвій Бондарчук. Після переїзду до Чехословаччини Антон Заїц ще певний час, поки давало змогу здоров'я, був настоятелем сільського православного храму у селі Колешов, куди реемігрувала більшість Гільчі Чеської.

У 2005 році Борис Заїц відвідав Україну, зокрема Острого, де залишилася рідня по його матері, та Гільчу. Коли йшов колишнім селом Гільча Українська, Бориса

муніципальної влади, місцеві комуністи-активісти під приводом аварійності зруйнували храм і декому з них навіть не завадило використати матеріал з церкви для побудови власних господарських будівель. Та Бог їм суддя.

Територіально присілок Гайок та територія, де колись стояла Кирило-Мефодіївська церква, належать до Урвенської сільської ради, голова якої Лідія Михайлівна Балабат торік zorganizувала оновлення огорожі довкола сільського кладовища села Гільча II (теперішня назва села Гільча Чеська). Цьогоріч завершені роботи не вдалося через відсутність кваліфікованої робочої сили, хоча було виготовлено пам'ятний знак у вигляді великого каменю з табличкою про поховання чехів - засновників села Гільча Чеська. Роботи частково профінансовані сільською радою та за кошти, які зібрани в Чехії внуки і правнуки засновників цього села. Пані голова також висловила ідею щодо побудови на місці зруйнованої церкви св. Кирила та Мефодія невеличкої каплички, але це потребує значних коштів. Ось така історія однієї з церков Волині.

**Підготував
В'ячеслав ШЛЯХОВИЙ.**

При підготовці матеріалу було використано публікацію з газети «Кієвского Слова» в «Волинських єпархиальних ведомостях» - № 33 за 1888 рік, стор. 1262-1265; метричні книги Кирило-Мефодіївської церкви села Гільча Чеська з фондів ДАРО; хроніки чеських сіл на Волині та результати живого спілкування.